

The author represents the types of interdisciplinary integration: extracurricular and intradisciplinary. Extracurricular is realized through the integration of information from related Humanities: History and Culture of Ukraine and the world, country studies while learning historical and literary periods (review topics). Intradisciplinary integration covers the sections of literary science on fiction literature, biography, comparative studies as well as literature disciplines while learning monographic topics (biographies and works of writers). Inter-art integration is used in the process of perception and comprehension of fiction literature with other arts. The article outlines the integration at the activity level, which takes place through the introduction of innovative technologies (critical thinking strategies, ICT) into the traditional educational process; combination of educational forms: educational and extracurricular activities; distance and classroom learning; educational and research activities. The author's method of integration study of the History of Foreign Literature is represented on the example of the topic «Honore de Balzac's life and work». It is proved that in the process of integration study of the History of Foreign Literature the cognitive and activity components interact, forming in the future teachers of the Ukrainian Language and Literature integration-literary competence.

Key words: future teachers of the Ukrainian Language and Literature, integration-literary competence, interdisciplinary integration, extracurricular integration, intradisciplinary integration, activity integration, integration of educational and research activities, knowledge and activity components.

УДК 373.091.8+159.923.2]:173.7

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.77.35>

Пінігіна Ю. Г.

РОЛЬ БАТЬКІВСЬКОЇ ЛЮБОВІ У ВИХОВАННІ ТА РОЗВИТКУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Стаття присвячена висвітленню ролі батьківської любові у розвитку повноцінної особистості та вихованні дітей старшого шкільного віку. Встановлено, що атмосфера любові в сім'ї у складний для дитини період шкільного дитинства необхідна для її психологічного і фізичного благополуччя, і завданням батьків є створення умов для повного розкриття потенційних можливостей дитини, визначення перспектив розвитку його індивідуальності, сприяння цілісному формуванню його особистості. Дослідниками розглянуто поняття «батьківська любов» як ставлення, яке проявляється в поведінці і є ефективним способом вираження почуттів.

Зазначено, що батьківська любов набуває особливого значення саме у старшому шкільному віці, адже формування особистості старшого школяра здійснюється на рівні емоцій, почуттів, за допомогою яких і виражається батьківська любов. Також визначено, що старший шкільний вік найбільш сприятливий для розвитку гармонійного світу дитини, її здатності до співпереживання, емоційного контакту і любові. Проте, якщо в процесі формування особистості дитині бракує уваги і любові з боку батьків, то це може привести до акцентуацій її характеру. У статті наголошено, що висловлювати свою любов – це батьківський обов'язок, який необхідно віддати дітям, щоб вони вирости повноцінними, сильними особистостями, готовими творити власні життя.

Зроблено висновок, що батьківська любов забезпечує наявність у дитини почуття безпеки, психологічної захищеності, виступає як джерело життєвого досвіду, який є необхідним для розвитку дитини. Любов батьків – одна з найбільш сильних і тривалих потреб людини та є життєвим пріоритетом для дітей будь-якого віку. Підсумовано, що тільки батьківська любов, увага, опіка, співпереживання допоможуть дитині вирости повноцінною особистістю.

Ключові слова: старший шкільний вік, батьківська любов, розвиток особистості, виховання.

Одним із вічних феноменів людських відносин виступає любов. Феномен любові розуміється як первинно духовний процес, заснований на глибоких переживаннях (свідомих і несвідомих) та вважається однією із найважливіших життєвих цінностей та необхідною складовою умовою людського щастя. Виділяють такі види любові: подружня, батьківська, любов сина, дочірня, братська, дружня, любов учителя до учнів (учня) [8]. Значущим у контексті нашої статті є дослідження батьківської любові.

Особливого значення та сильного впливу набуває батьківська любов у старшому шкільному віці. Формування особистості старшого школяра здійснюється на рівні емоцій, почуттів, за допомогою яких і виражається батьківська любов. Якщо в процесі формування особистості дитина відчуває мало уваги і любові з боку батьків, то це може привести до акцентуацій її характеру. Це своєю чергою буде негативно позначатися на задоволеності життєдіяльністю дитини.

Дитина в старшому шкільному віці потребує батьківської любові. Для її благополучного психічного розвитку необхідно, щоб вона відчувала любов батьків, відчувала її прояв. Адже можна спостерігати недолік любові батьків до дитини або її неадекватні форми. Таким чином, проблема істинної батьківської любові та її ролі у вихованні дітей старшого шкільного віку є актуальною.

Більшість дослідників підкреслюють велику значимість батьківської любові для розвитку особистості дитини. Батьківська любов забезпечує наявність у дитини почуття безпеки, психологічної захищеності, підтримує сприятливий стан емоційно-чуттєвого світу, вчить любові й загалом виступає як джерело життєвого досвіду [1, с. 11]. Тим не менш не завжди батьківська любов справляє позитивний вплив, неадекватне вира-

ження батьківської любові може спричинити негативні наслідки для розвитку особистості дитини (безпорадність, егоїзм, нездатність будувати взаємини з іншими людьми тощо).

Проблема любові є центральною у дослідженнях філософів (Ф. Бекон, М. Бердяєв, М. Бубер, Г. Гегель, Гесіод, Д. Гільдебранд, Р. Декарт, Ю. Евола, І. Льїн, А. Камю, І. Кант, М. Кузанський, Е. Лавінас, О. Лосєв, М. Лосський, Г. Мадіньє, Ф. Ніцше, Платон, Г. Сковорода, В. Соловйов, М. Фічіно, Е. Фромм, А. Шопенгауер, К. Ясперс та ін.), психологів (Т. Андрєєва, О. Бондаренко, Б. Братусь, Є. Вараксіна, Л. Гозман, К. Ізард, Є. Льїн, С. Максименко, А. Маслоу, К. Платонов, В. Рибалка, С. Рубінштейн, П. Сімонов, Т. Флоренська, В. Франкл, З. Фрейд, Е. Фромм, Б. Хеллінгер, Г. Челпанов, К. Юнг та ін.), та педагогів (І. Зязюн, Я. Корчак, А. Макаренко, Я. Миколайчук, О. Рудницька, В. Соловйов, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.).

Дослідженню материнської любові присвятили свої праці (А. Адлер, Д. Віннікот, М. Мід, В. А. Раміх, А. С. Співаковська, Г. Г. Філіппова, Е. Фромм, А. Фрейд, З. Фрейд, Л. Б. Шнейдер, Е. Еріксон), любові батька (І. С. Кон, В. А. Раміх, Л. Б. Шнейдер, Е. Фромм).

Незважаючи на розробленість деяких аспектів проблеми батьківської любові (значення батьківської любові для дитини і батька, генезис батьківської любові), реальне життя підкреслюють недостатню вивченість ролі батьківської любові в розвитку та вихованні дитини.

Метою статті є визначення ролі батьківської любові в розвитку та вихованні старшого школяра.

У психології та педагогіці під «батьківською любов'ю» розуміються двосторонні стосунки, що припускають двох учасників – батьків і дитину, яких пов'язують взаєморозуміння, взаємоповага і взаємна симпатія. Батьківська любов як сукупність почуттів батьків щодо своєї дитини ніколи не належить комусь одному з них. За визначенням А. Фромма, батьківська любов – це постійний прояв «тяжіння» і ніжності у відносинах батьків не тільки до своєї дитини, а й один до одного [12, с. 250].

В. Сухомлинський визначає батьківську любов як здатність відчувати серцем найтонші духовні потреби людини, яка передається від батька і матері дитині без будь-яких слів і пояснень [11]. О. Проскурняк вважає: «Батьківська любов – це складне, інтегральне, динамічне психологічне утворення, яке характеризується певними особливостями розвитку самосвідомості, динамічності образу Я батьків» [7, с. 305–306].

Старша школа є однією із найважливіших і значущих сходинок у системі сучасної шкільної освіти. Успішність навчання в старшій школі, а також бажання і вміння вдосконалювати свою освіту все життя залежить не тільки від того, наскільки буде сформована ця діяльність та викликаний інтерес до процесу пізнання, але й наскільки старший школяр опанує способи навчальної діяльності. А для цього мають бути створені комфортні умови для навчання, розвитку та здатності до самоорганізації і самореалізації.

Атмосфера любові і тепла в родині для старшого школяра необхідна для повноцінного особистісного розвитку дитини, його психологічного і фізичного благополуччя. Завданням батьків, на нашу думку, є створення в родині умов для більш повного розкриття потенційних можливостей дитини, визначення перспектив розвитку його індивідуальності, сприяння цілісному формуванню його особистості з урахуванням її своєрідності.

В. Глассер вважає: «Дітям, які гостро потребують любові <...> рідко вдається знайти тепле ставлення до себе і безкорисливу прихильність в школі. Дорослій людині, яка випробувала дефіцит любові в дитячому віці, дуже важко навчитися любити самій» [2, с. 26]. Відповідно до теорії американського психолога, якщо людина зростала в любові батьків і вміє любити сама, вона може досягти успіху в житті, оскільки саме любов є спонукальною силою для досягнення успіху і сприяє відчуттю власної значущості. Дослідник вважає, що дуже важливо і навчитися любити самому, бо, якщо дитина не навчиться любити сама, а буде тільки вимагати любові до себе від оточуючих, вона часто буде заходити в глухий кут. Для прикладу автор наводить розпечених дітей, які не розуміють, чому світ не ставиться до них так само, як роблять це їх батьки. Любов і самоповага ведуть до усвідомлення власної особистої ідентичності, тому що лише та людина, що знайшла свій шлях до любові і самоповаги, усвідомлює себе повноцінною особистістю. В. Глассер стверджує, що якщо вдома все благополучно, дитина може досягти успіху і всупереч тому негативному, що відбувається в школі.

Ми поділяємо думку автора і також вважаємо, що дитина стане повноцінною, гармонійною особистістю тільки тоді, коли буде відчувати, що її люблять і вона важлива для батьків. Л. Москальова зазначає, що «любов до самої особистості не має бути протилежністю, а, навпаки, набувати гармонійного поєднання, де домінянтою є любов до самої особистості <...>, отже, прагнення до його блага» [4, с. 226]. Коли батьки оточують дитину любов'ю і увагою, поважають її, це збільшує позитивне ставлення до неї і вона відчуває себе захищеною і впевненою у собі, що, безсумнівно, підвищує соціальний статус дитини.

Міркуючи про соціалізацію особистості старшого школяра в сучасних умовах, важко не переоцінити значимість батьківської любові. Для нашої країни характерна ситуація усталеної соціальної нестабільності. Особистість, яка живе в таких умовах, зазнає труднощів конструювання образу соціального світу і важко адаптується до нього, внаслідок чого змушена боротися за виживання, перед людиною дуже гостро постає проблема перебудови цінностей. У дітей старшого шкільного віку переживання цих проблем посилює емоційні і поведінкові труднощі. До їх числа належать страхи, тривожність, стреси, депресії, агресія та ін. Протягом цього вікового періоду відбувається безліч змін, особливо в розвитку психічних функцій і соціальної компетенції.

Психологиня І. В. Дубровіна, розглядаючи соціалізацію як процес засвоєння людиною досвіду суспільного життя і суспільних відносин, в які вона потрапила при народженні і в яких вона зростає, стверджувала, що сім'я – головне її джерело [3]. Погоджуючись з авторкою, ми впевнені, що для розвитку в дітей почуття компетентності, впевненості необхідно вдома створювати атмосферу любові, психологічного комфорту і підтримки. Батькам насамперед важливо донести свої позитивні емоції, свої почуття до дитини, створити позитивний, емоційний фон у відносинах незалежно від досягнень і оцінок дитини в навчальній діяльності. Тільки батьківська любов, увага, опіка, співпереживання допоможуть дитині впоратися з проблемами самостійно, набути впевненості і вирости повноцінною особистістю. «Якщо дитина дійсно впевнена у вашій безумовній любові, вона зуміє прийняти неприємні переживання і розчарування» [6, с. 144]. Наголошуємо на тому, що умовою нормального розвитку дитини і благополучного входження у світ культури і соціальних відносин у суспільстві є саме емоційний комфорт дитини в сім'ї.

Важливо зазначити, що старший шкільний вік є першим перехідним періодом від дитинства до зрілості. Якісні зміни, що відбуваються в інтелектуальній та емоційній сферах особистості старшокласника (інтенсивний, нерівномірний розвиток і ріст організму, особистісні новоутворення та ін.), породжують новий рівень його самосвідомості, потреби в самоствердженні, рівноправному і довірливому спілкуванні з ровесниками і дорослими та усвідомленні свого місця в системі людських відносин [9].

У цей період для школяра найголовнішою потребою стає повага та ставлення до нього як до дорослого, визнання його суверенітету. Умови успішного зросту і розвитку старшокласників дуже прості, батькам потрібно зрозуміти особливості цього руху і вчасно підтримати дитину, створюючи сприятливі умови для цього підйому. Це і є головним завданням батьків. Дуже важливо цінувати і любити дитину не «за» (за успіхи і невдачі), не «тому» (не тому, що вона добре вчиться), а просто як унікальну особистість. Якщо дитина розуміє, що батьки люблять її тільки за щось – за успіхи в школі, похвалу оточуючих і сама по собі вона ніякої цінності не становить, дитина відповідає на це невпевненістю і песимістичним ставленням до життя. У дитини можуть виникнути сором'язливість і соціальна пасивність, оскільки вона не наважується проявляти себе, боячись невдач та критики.

А. Фромм вважає, що дитині вкрай важливо, як ми проявляємо свою любов до неї. Одним із найважливіших шляхів прояви почуття любові до дитини є повага до неї та до її бажань. Важливо визнавати законність бажань дитини і не нав'язувати їй навички, яким вона чинить опір. Ця тактика допоможе дитині самоствердитися і відчувати любов батьків [12]. Ми повністю погоджуємось з автором у тому, що любов потрібно проявляти постійно і намагатися дратуватися на свою дитину якомога рідше, оскільки, коли батьківська любов зникає з такою легкістю, дитина втрачає в ній впевненість. А пізніше, коли потрібно буде вирішувати багато складних життєвих проблем, ця впевненість може обернутися недовірою до батьків.

А. С. Співаковська впевнена, що контакт із дитиною – це вищий прояв любові до неї, його варто будувати, ґрунтуючись на постійному бажанні пізнавати своєрідність її індивідуальності. «Постійне тактовне вдвляння в емоційний стан, внутрішній світ дитини, в зміни в її душевному ладі, створює основу для глибокого взаєморозуміння між дітьми і батьками у будь-якому віці» [10, с. 32]. Дитина має бути впевнена в батьківській любові незалежно від сьогоднішніх успіхів і досягнень. Формула істинної батьківської любові – це не «люблю, тому що ти хороший, а «люблю, тому що ти є, люблю такого, який є» [10]. Дуже важливо, уточнює А. С. Співаковська, щоб почуття любові базувалося на визнанні розвитку дитини, його постійному вдосконаленні, розумінні нескінченності пізнання людини. Батьківська любов, особливо в описуваному віці, має бути спрямована на підтримку сильних сторін особистості дитини, на боротьбу зі слабкостями і недосконаlostями.

Таким чином, старший шкільний вік найбільш сприятливий для розвитку гармонійного світу дитини, її здатності до співпереживання, до емоційного контакту і любові. А заради цього самі батьки мають поважати почуття і переживання своєї дитини.

Висновки. Отже, батьківська любов – це вищий вид людської любові, найбільш священний з усіх емоційних зв'язків. Батьківська любов забезпечує наявність у дитини почуття безпеки, психологічної захищеності, виступає як джерело життєвого досвіду, який є необхідним для розвитку дитини. А проблема цілеспрямованого розвитку батьківської любові в науковому плані досі залишається відкритою. Але при цьому велика кількість дослідників підкреслюють величезну значимість батьківської любові для розвитку повноцінної особистості дитини. Крім того, проблема полягає ще й в нерозвиненості батьківських почуттів, невмінні батьків висловлювати свої почуття до дитини. Часто любов буває нерозумною, не завжди вона справляє позитивний вплив, її неадекватне вираження тягне за собою негативні наслідки для розвитку особистості дитини (безпорадність, егоїзм, нездатність будувати взаємини з іншими людьми тощо).

Використана література:

1. Буніна Л. М. Врахування потреб дитини як основа усвідомленого батьківства. *Діти – батьки – сім'я*: Випуск 3. Київ : Науковий світ, 2005. С. 9–16.
2. Глассер У. Школи без неудачників. Москва : Прогресс, 1991. 184 с.
3. Дубровіна І. В. Предмет і задачі школьної психологічної служби. *Вопросы психологии*. 1988. № 5. С. 47–54.
4. Москальова Л. Характеристика сучасних підходів у вихованні майбутніх вчителів. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2011. Вип. 2. Ч. 2. С. 224–232.

5. Москальова Л. Ю. Жовтоног А. В. Формування цінностей сімейного життя у вихованців шкіл-інтернатів. *Соціально-гуманітарний вісник*. 2019. Вип. 26-27. С. 6–9.
6. Некрасова З., Некрасова Н. Перестаньте детей воспитывать – помогите им расти. Москва : ООО Издательский дом «София», 2006. 416 с.
7. Проскурняк О. П. Психологічна структура феномена «батьківська любов». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер. : Психологія і педагогіка. 2011. Вип. 17. С. 303–312.
8. Психология и педагогика : учебное пособие для вузов / под ред. Радугина А. А. Москва : Изд-во Центр, 2002. 256 с.
9. Психологія підлітка. URL: http://trypillia-school.edukit.kiev.ua/storinka_psihologa/psihologiya_pidlitka/
10. Спиваковская А. С. Как быть родителями: (о психологии родительской любви). Москва : Педагогика, 1986. 160 с.
11. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5-ти томах. Київ : Радянська школа, 1977. Т. 3. 670 с.
12. Фромм А. Алфавит для родителей, или Как помочь ребенку в трудной ситуации. Екатеринбург : «АРД ЛТД», 1996. 319 с.

References:

1. Bunina L. (2005) Vrakhuwannja potreb dytyny jak osnova usvidomlenogho batjkivstva [Taking into account the needs of the child as the basis of conscious parenting]. *Children – parents – family*, vol. 3. Kyiv: Scientific World, pp. 9–16. [in Ukrainian]
2. Glasser W. (1991) Shkoly bez neudachnikov [Schools without losers]. Moscow: Progress, 184 p. [in Russian]
3. Dubrovina I. (1988) Predmet i zadachi shkol'noy psikhologicheskoy sluzhby [Subject and tasks of school psychological service]. *Questions of psychology*, vol. 5, pp. 47–54. [in Russian]
4. Moskalyova L. (2011) Kharakterystyka suchasnykh pidkhodiv u vykhovanni majbutnikh vchyteliv [Characteristics of modern approaches in the education of future teachers]. *Collection of scientific works of Uman State Pedagogical University*, vol. 2. ch. 2, pp. 224–232. [in Ukrainian]
5. Moskalyova L., Zhovtonog A. (2019) Formuvannja cinnostej simejnogho zhyttja u vykhovanciv shkil-internativ [Formation of values of family life in pupils of boarding schools]. *Socio-humanitarian bulletin*, vol. 26–27, pp. 6–9. [in Ukrainian]
6. Nekrasova Z., Nekrasova N. (2006) Perestan'te detey vospityvat' – pomogite im rasti [Stop raising children – help them grow]. Moscow: Publishing House «Sofia», 416 p. [in Russian]
7. Proskurnyak O. (2011) Psykhologichna struktura fenomenu «batjkivjska ljubov» [Psychological structure of the phenomenon of «parental love»]. *Scientific notes of the National University «Ostroh Academy»*. *Psychology and pedagogy*, vol. 17. Pp. 303–312. [in Ukrainian]
8. Psikhologiya i pedagogika (2002) [Psychology and pedagogy]: textbook. manual for universities / under. ed. Radugina. A. Moscow: Center, 256 p. [in Russian]
9. Psykhologhija pidlitka [Adolescent psychology]. URL: http://trypillia-school.edukit.kiev.ua/storinka_psihologa/psihologiya_pidlitka/
10. Spivakovskaya A. (1986) Kak byt' roditelyami: (o psikhologii roditel'skoy lyubvi) [How to be parents: (on the psychology of parental love)]. Moscow: Pedagogika, 160 p. [in Russian]
11. Sukhomlinsky V. (1977) Vybrani tvory v 5-ty tomakh [Selected works in 5 volumes]. Kyiv: Soviet School, vol. 3, 670 p. [in Ukrainian]
12. Fromm A. (1996) Azbukа dlya roditel'ey, ili Kak pomoch' rebenku v trudnoy situatsii [Alphabet for parents, or How to help a child in a difficult situation]. Yekaterinburg: ARD LTD, 319 p. [in Russian]

Pinihina Yu. H. The role of parental love in the education and development of children of senior school age

The article is devoted to highlighting the role of parental love in the development of a full-fledged personality and the upbringing of children of senior school age. It is established that the atmosphere of love in the family is a difficult period of school childhood for the child's psychological and physical well-being, and the task of parents is to create conditions for full disclosure of potential opportunities for children, identify prospects for development of his personality. The concept of «parental love» is considered by researchers as an attitude that manifests itself in behavior and is an effective way of expressing feelings.

It is noted that parental love acquires special significance in the senior school age, because the formation of the personality of a senior student is carried out at the level of emotions, feelings, through which parental love is expressed. Also, it was determined that the senior school age is the most favorable for the development of a harmonious world of the child, his ability to empathize, to emotional contact and love. However, it is determined that if in the process of forming a child the child does not feel enough attention and love from parents, it can lead to accentuations of his character. The article emphasizes that expressing one's love for a child is a parental responsibility that must be given to children so that they grow up to be full, strong individuals, ready to create their own lives.

It is concluded that parental love provides the child with a sense of security, psychological security, acts as a source of life experience, which is necessary for the child's development. Parental love is one of the strongest and longest lasting human needs and is a life priority for children of all ages. It is concluded that only parental love, attention, care, empathy will help the child to grow into a full-fledged person.

Key words: senior school age, parental love, personality development, upbringing.